

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 8, Aralık/December 2024)

Ereğli ve Çevresinin Hitit ve Geç Hitit Dönemlerindeki Dinî Kültürü

Religious Culture Of Ereğli and Its Surroundings during The Hittite and Late Hittite Periods

Batın Seçilmiş

Yüksek Lisans

Selçuk Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

bsecilmis2000@gmail.com

 ORCID 0000-0001-5941-7175

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 6.10.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 28.11.2024

Atıf/Citation

Seçilmiş, Batın (2024), Ereğli ve Çevresinin Hitit ve Geç Hitit Dönemlerindeki Dinî Kültürü, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (8), 234-246.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Ereğli ve çevresi, Hititler ile Geç Hititler dönemlerinde (M.Ö. 1650-750) önemli bir tarihi ve kültürel merkez olmuştur. Bölgenin coğrafi konumu, Akdeniz ile İç Anadolu arasında bir köprü görevi görmesi, tarihsel süreçte stratejik bir güzergâh oluşturmuş ve bu durum, Hititler ile Geç Hititler'in bölgeye olan ilgisini artırmıştır. Bu etkileşim, zengin bir dinî ve kültürel mirasın oluşmasına katkıda bulunmuş, böylece bölgenin tarihi önemi daha da pekişmiştir. Hitit Dönemi'ne ait, Ereğli'de birçok dinî öge ve kültürel mirasın korunması, bu dönemin derin inanç sistemine ışık tutmaktadır. Özellikle Hitit heykelcikleri, bu dönemin sanat anlayışını yansıtan önemli eserler arasında yer almaktadır. Durağan, paralel ve yan yana dizilen sivri pabuçlu erkek heykelcikleri, Hitit inanç sisteminin somut örnekleri olarak öne çıkmaktadır. Bu heykelcikler, sadece sanatsal bir değere değil, aynı zamanda dönemin toplumsal ve dinî yaşamına dair önemli bilgilere de sahiptir. Bunun yanında, Emirgazi yakınlarındaki Arısama Dağı, IV. Tuthaliya döneminde kutsal kabul edilmesiyle dikkat çekmektedir. Burada yer alan dört sunak ve yazıt, dönemin dinî ayinlerini ve tanrılara yapılan ibadetleri detaylandırmaktadır. Yazıtlarda Güneş, Gök ve Fırtına tanrılarına yapılan ibadetler, IV. Tuthaliya'nın bu tanrılara olan derin bağlılığını açıklamaktadır. Bu tür buluntular, Hitit mitolojisi ve din anlayışının derinliklerine inmeyi mümkün kılar. Halkapınar yakınlarında yer alan İvriz Kaya Anıtı ise, Geç Hitit Dönemi'ne ait önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anıtta, Tuwana Kralı Warpalawas ile Fırtına Tanrısı Tarhunzaş'ın tasvirleri, Hititler'in tarım ve bereket tanrılarına olan inancını simgeler. Anıtın üzüm ve mısır figürleri ile zenginleştirilmesi, Hitit kültürünün tarımsal unsurlarını ve bereket anlayışını bir arada sunar. Aynı zamanda, Tarhunzaş'ın kıyafetleri üzerinde Asur, Hatti, Frig ve Arami etkilerinin görülmesi, dönemler arası kültürel etkileşimin zenginliğini gözler önüne serer. Sonuç olarak, Ereğli ve çevresi, Hititler ile Geç Hititler dönemlerinde dinî ve kültürel yapılarıyla önemli bir merkez hâline gelmiştir. Bu alanların tarihsel zenginliği, bölgenin medeniyetler arasındaki köprü işlevini pekiştirmiştir. Analizler, bu kültürel mirasın günümüze kadar gelen izlerini ve değerini ortaya koymaktadır. Özellikle Ereğli ve çevresindeki bu dinî buluntular, sadece bu bölgenin değil, aynı zamanda Konya Ovası'nın tarihi ve kültürüne de önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu tür çalışmaların ışığında, Ereğli ve çevresinin tarihi mirasına olan ilgi daha da artmakta, bölgenin zengin kültürel yapısı, gelecek nesillere aktarılmak üzere koruma altına alınmaktadır.

Anahtar sözcükler: Ereğli heykelcikleri, Arısama Dağı, İvriz Kaya Anıtı, Warpalawas, Tarhunzaş

Abstract Ereğli and its surroundings were an important historical and cultural center during the Hittite and Late Hittite periods (B.C. 1650-750). The region's geographical location and its role as a bridge between the Mediterranean and Central Anatolia created a strategic route in the historical process, and this increased the Hittite and Late Hittite interest in the region. This interaction contributed to the formation of a rich religious and cultural heritage, thus further strengthening the historical importance of the region. The preservation of many religious elements and cultural heritage in Ereğli during the Hittite period sheds light on the deep belief system of this period. Hittite figurines, in particular, are among the important works reflecting the artistic understanding of this period. The static, parallel and side-by-side male figurines with pointed shoes stand out as concrete examples of the Hittite belief system. These figurines have not only an artistic value, but also important information about the social and religious life of the period. In addition, Mount Arisama near Emirgazi attracts attention with its acceptance as sacred during the reign of Tudkhaliya IV. The four altars and inscriptions here detail the religious rituals of the period and the worship of the gods. The worship of the Sun, Sky and Storm gods in the inscriptions explains Tudkhaliya IV's deep devotion to these gods. Such findings make it possible to delve into the depths of Hittite mythology and religious understanding. In the Late Hittite Period, the Ivriz Rock Monument near Halkapınar stands out as another important work of the period. In this monument, the depictions of the Tuwana King Warpalawas and the Storm God Tarhunzaş symbolize the Hittite belief in agricultural and fertility gods. The enrichment of the monument with grape and corn figures presents the agricultural elements of Hittite culture and the understanding of fertility together. At the same time, the Assyrian, Hatti, Phrygian and Aramaic influences seen on Tarhunzaş's clothing reveal the richness of cultural interaction between the periods. As a result, Ereğli and its surroundings became an important center with their religious and cultural structures during the Hittite and Late Hittite periods. The historical richness of these

areas has reinforced the region's function as a bridge between civilizations. The analyses reveal the traces and value of this cultural heritage that have survived to the present day. These religious findings, especially in Ereğli and its surroundings, make significant contributions to the history and culture of not only this region but also the Konya Plain. In the light of such studies, interest in the historical heritage of Ereğli and its surroundings is increasing, and the rich cultural structure of the region is being protected to be passed on to future generations.

Keywords: Ereğli statuettes, Arısama Mountain, İvriz Rock Monument, Warpalawas, Tarhunzaş

Giriş

Bu makalenin amacı, Ereğli ve çevresindeki Hitit ve Geç Hitit dönemlerinin dinî kültürü hakkında bilgi vermektir. Bu dinî kültürleri daha ayrıntılı anlatarak insanların gözünde canlanmasını sağlamaktır. Özellikle tanrıça heykelleri, anıtlar, sunaklar ve yazıtlar gibi dinî unsurların detaylı bir şekilde ele alınmasının amacı, bu kültürlerin diğer kültürlerle olan etkileşimlerini ve o bölgenin sosyal hayatı ile coğrafyasının anlaşılmasına katkıda bulunmaktır.

Hitit ve Geç Hitit dönemlerindeki dinî buluntuları anlatarak, özellikle Ereğli ve çevresinde yaşayan insanların bu coğrafyadaki dinî yapıtları tanıması ve sahip çıkması, gelecekteki nesillere aktarması açısından oldukça önemlidir. Dinî yapıtların korunması, en azından zarar görmelerinin ve başkaları tarafından başka şehirlere veya ülkelere götürülmelerinin engellenmesi, kültürel değerlere sahip çıkılması açısından hayli önemlidir.

Makale, Geç Tunç Çağı yani Hitit Dönemi ve Geç Hitit dönemlerindeki dinî kültürden bahsetmektedir. Mekân olarak ise Konya iline bağlı Ereğli, Halkapınar ve Emirgazi ilçelerindeki dinî buluntular ele alınmıştır.

Ereğli, Konya ilinin güneydoğusunda konumlanmaktadır. İlçe, kuzeyinde Emirgazi, doğusunda Niğde, güneyinde Karaman ve Halkapınar, batısında ise Karapınar ile komşudur. Konya şehir merkezine yaklaşık 150 kilometre (93 mil) mesafededir.

Hitit Dönemi'nde Dinî Kültür

Akarsu, su kaynakları, gölet ve mağaralar Hititler için son derece önemlidir. Bunların ölümler dünyası ile bağlantılı olduğuna inanılır. Fırtına tanrısı, pınar, mağara ve göletten çıkıp tekrar geri girerek ölümler dünyasına döner. Su kaynaklarına verilen önem, Kral I. Arnuwanda'nın askerî valiye yazdığı yazılı direktiflerden anlaşılmaktadır. Bu direktiflerde rahiplere su kaynaklarının kutsanması, düzenli olarak kurban sunulması, ziyaret edilmesi ve bakımının yapılması hakkında emirler verilmiştir. (Teksöz, Omacan&Maner 2019: 116). Kuraklık dönemlerinde, kaynakların ve nehirlerin kurumması, bitki ve hayvan yaşamının dengesini bozarak toplumsal huzursuzluklara yol açmaktadır. Bu durum, insanları tanrılara olan bağlarını yeniden gözden geçirmeye ve onların lütfuna ihtiyaç duyduklarını anlamaya yöneltmektedir. Kuraklık dönemlerinde, tanrıların ortadan kaybolduğu inancı, toplumların ruhsal ve fiziksel ihtiyaçlarına yanıt arayışlarını etkilemiştir. Bu süreçte, tanrıyı geri dönmeye ikna etmek amacıyla çeşitli ritüeller gerçekleştirilmiştir. Bahar ayları, doğanın yeniden canlanma ve bereket dönemi olarak görüldüğünden, tanrılara adaklar sunmak için elverişli zamanlardır. Bir kuşun kızartılması gibi sembolik ritüeller, tanrılara bir nevi yiyecek ve sıvı ikramı sunmalar, tanrıların toplumsal yaşamda yeniden rol almalarını sağlamak amacı taşımaktadır (Bier 1976: 125,126). Sunaklar ve adak teknesi, Hitit inancının bir yansıması olarak, tanrıya ibadet ve kurban sunma amacıyla kullanılmaktadır. Hitit Kralı IV. Tuthaliya'nın adıyla kaydedilen hiyeroglif yazılar, Hititlerin bu tür anıtları bir dizi tanrı için inşa ettiğini gösterir niteliktedir.

Ereğli Heykelciği

Ereğli heykelciği, ayakta duran erkek figürü aracılığıyla dönemin mitolojik ve toplumsal özelliklerini etkileyici bir biçimde yansıtan önemli bir sanat eseridir. Ereğli'nin batısında yer alan Karaman bölgesindeki Karadağ'dan geldiği belirtilen bu bronz heykelciğin alt kısmı, oldukça ilgi çekici bir tarihî ve sanatsal değere sahiptir. Ayrıntılı burunlu ayakkabılar ve figüratif öğeler, eserin sanatsal derinliğini artırmakta ve Hitit döneminin estetik anlayışını gözler önüne sermektedir. Kolların uzanmış pozisyonu ile başlık, heykelin çok boyutlu anlatımına önemli katkılarda bulunarak izleyicide farklı yorum ve hislerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu heykelcik, 265 gram ağırlığında olup, 7,6 cm uzunluğundadır ve alt kısmı, kare bir kaide üzerinde iki paralel konik çizmeyi ve bunların başlangıcını oluşturacak şekilde tasarlanmış bacakları içermektedir. Kaidenin boyutları 2,9 × 3,3 cm olarak belirlenirken, bu kaide, ortasında ince bir çerçeve bulunan neredeyse dikdörtgen bir çubuk üzerinde yükselmektedir; söz konusu çubuk 3,5 cm uzunluğunda ve 2,8 cm kalınlığındadır. Tüm yapı, düzensiz şekilli bir dikdörtgen veya oval küçük bir plaka üzerinde yer almaktadır; bu plaka, heykelciğin dinamik ve estetik bir şekilde sergilenmesine olanak tanımaktadır. Çizmeler, ayak bileğinin üzerinde belirgin bir çizgi ile bacaklardan ayrılmış olup, bu durum heykelin stilize edilmiş detaylarını öne çıkarmaktadır. Çizmelerin uçları hafifçe içe doğru kıvrılmış ve basık bir şekilde tasarlanmıştır. Arka bacaklarda ise 2,3 cm uzunluğunda ve 0,2 cm genişliğinde dar, dikey oyuklar yer almaktadır. Kaidenin hemen alt kısmında arka yüzeyde bulunan küçük bir delik, tam olarak geçişli olmamakla birlikte, varlığı heykelin işlevselliğini ve sanatçının detaylara olan dikkatini göstermektedir; deliğin çapı 0,4 cm olarak ölçülmüştür. Bu heykelcik ile alakalı Çiğdem Maner (2014, Hethitische Funde im Museum von Konya Ereğli und ihre Bedeutung für die hethitische Präsenz in dieser Region) hocanın makalesinde bilgi verilmiştir. Hitit dönemine ait antropomorfik heykelcikler, dönem sanatının zenginliğini ve estetik anlayışını yansıtan incelikle işlenen detaylarıyla dikkat çekmektedir. Çoğu heykelcik, gagalı ayakkabılar giymiş olarak tasvir edilmekte ve farklı müzelerde sergilenmektedir; örneğin, Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen gümüş heykelcik, altın bir başlıkla süslenmiş biçimde göz alırken, British Museum'daki, kulplu altın heykelciğin görseelliği ve zengin materyali dikkat çekmektedir. Genellikle adım atar pozisyonda, öne çıkarılmış bir bacakla gösterilen bu heykelciklerin aksine, Ereğli'den gelen heykelciğin bacaklarının statik bir konumda, yan yana yer alması, dikkat çekici bir farklılık yaratmaktadır.

Geç Tunç Çağı'na tarihlenen bu sanat eserleri, destek olmaksızın havada oturur gibi görünerek dönem sanatının anlayışını ve temalarını yansıtmakta, figüratif sanatın sınırlarını zorlayarak izleyiciye derin bir estetik deneyim sunmaktadır. Hattuşa ve Ugarit'ten gelen heykelciklerde de gözlemlenen uzun ve dar arka bacak oyukları, bu sanatın bölgesel yaygınlığını destekler niteliktedir. Heykelciğin ayak tabanlarından başlayarak yukarıya uzanan oyuğun varlığı, sanatçının detaylara verdiği önemi bir kez daha kanıtlamaktadır. Dönemin Hitit heykelciklerinde, ayak altındaki çıkıntıların heykeli sabitleştirmek veya üzerinde oturtmak için kullanılması, sanatın işlevsellik ile estetiği harmanladığını açıkça göstermektedir. Ereğli'den elde edilen heykelciğin ayakta duran bir erkek figürü olması, dönemin mitolojik ve toplumsal unsurlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Heykelciğin ayrıntılı işlenmiş burunlu ayakkabıları ve muhtemel merkezi eteği, Hitit sanatı için karakteristik öğeler arasında yer alırken, erkek figürlerin temsilinde belirgin bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayal gücümüzü zorlayarak, heykelciğin muhtemel görünümünü anlamaya çalıştığımızda, kollarının uzanmış pozisyonu ve üzerindeki başlık, figüratif sanatın çok boyutlu anlatımını gözler önüne serer. Dikkat çeken bir diğer husus ise, Ereğli heykelciliğinin büyük bir kısmının bu heykelciklerle aynı döneme, yani MÖ 15-13. yüzyıllara yani Hititlerin İmparatorluk Çağı'na tarihlendiğinin, sanat tarihçileri tarafından ifade edilmesidir. Bu durum, dönemin sanatsal birikimini ve estetik anlayışını daha iyi kavrayabilmemiz açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu heykelcik günümüzde Ereğli Müzesi'nde bulunmaktadır. (Maner 2014: 215, 216).

Arısama Dağı

Emirgazi, İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan Konya iline bağlı bir ilçedir. İlçe, doğusunda Niğde ili, güneyinde Ereğli İlçesi, batısında Karapınar İlçesi ve kuzeyinde Aksaray ili ile komşudur. Bu ilçenin, yakınlarında Arısama Dağı bulunmaktadır (Resim 2). Arısama Dağı, ilçenin Hitit Dönemdeki dinî kültürü hakkında değerli bilgiler sunan önemli sunaklar, adaklar ve yazıtlarla doludur. Sunaklar ve adak teknesi benzer bir amaca hizmet etmektedir. Bu adaklar ve sunaklar tanrıya ibadet ve kurban sunmak amacıyla kullanılmıştır. Hitit Kralı IV. Tuthaliya'nın adıyla kaydedilen hiyeroglif yazı, Hititlerin bu anıtları bir dizi tanrı için diktiğini göstermektedir (Mellaart 1958: 313). Bu Emirgazi sunakları Luvî dillerinde yazılmıştır (Hawkins 1986: 369-371). Çivi yazılı metinlerden anlaşıldığı kadarıyla, Şarpa Dağı'nda koruyucu tanrı Ala'nın kültü bulunmaktadır. Koruyucu tanrı için yapılan bir ritüeli anlatan çivi yazılı metne göre, Uda şehrinin kralı IV. Tuthaliya, Şarpa Dağı'na kurbanlar sunmakla görevlendirilmiştir. IV. Tuthaliya'nın Uda halkı tarafından sunu yapmakla vazifelenmesi, Uda kentinin Şarpa Dağı'na yakın bir mesafede olduğunu belgelemektedir (Özcan 2018: 201-205). Emirgazi sunakları üzerindeki yazıtta sık sık Şarpa Dağı'ndan bahsedilmektedir. Sunakların Arısama Dağı'nın batı kısmında yer alması nedeniyle Şarpa Dağı, Arısama Dağı ile sınırlandırılabilir. Bu dağ için ayrıca Hasan Dağ ve Kötü Dağ önerileri de bulunmaktadır. Arısama Dağı'na, bölge halkı tarafından "Kel Dağ, Kötü Dağ, Boz Dağ, Emirgazi Dağı" gibi isimler verilmiştir. Böylece Kötü Dağ'ın Arısama Dağı'nın isimlerinden biri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Özcan'ın önerisi yanlış bir değerlendirme olarak düşünülmektedir (Turgut, Bahar, & Küçük 2018: 414).

Anıtlar, tarih boyunca kültürel ve dinî referansların taşıyıcıları olarak önemli bir yer teşkil etmiştir. I. Sunak, yapısı itibarıyla dikkat çekici unsurlara sahiptir; anıtın ikram masası ve tabanın aynı olduğu, en dar kısmının yukarıda yer aldığı belirtilmektedir. Günümüzde eksiksiz olarak ulaşan tek kitabe, altı satır hâlinde düzenlenmiş ve kurban masasının kenarından başlayıp tabana inerek 20 cm'lik bir boşluk bırakmaktadır. Bu boşluğun tasarımı, metnin okunabilirliğine katkıda bulunmamakla birlikte, anıtın estetik yapısını da zedelemektedir. Metinde yer alan yatay kabartma çizgiler, her biri 12 ila 20 cm arasında değişen alanlar kaplamaktadır ve bu durum, yazıtların görselliğini artırmaktadır. Anıtın alt kısmında görülen yüzeysel kırılma, yapının genel şekline zarar vermemiştir; ancak son iki satırdaki metnin kaybolmasına yol açmıştır. Taşın genel olarak iyi korunmuş olması, geçmişe ışık tutan önemli bir unsurken, kırmızımsı izlerin toprağın altında yer alan bir metalin ürettiği oksidasyondan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, kare şeklinde bulunan bir taşın, başka bir parçayla temas hâlinde olduğu ve belirli bir zamanda aynı kümeye ait olabileceği üzerinde durulmaktadır. Devamında, II. Sunak'ın yazıtının üst kısmında bir masanın kırıldığı ve metnin alt kısmının hasar gördüğü belirtilmektedir. Burada, metnin son satırının anlaşılmadığı; dolayısıyla, yüksekliği daha fazla olan yazıtın en az yedi satırdan oluşması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak mevcut metin, hasarlı olduğu için okunabilir durumda değildir. III. Sunak'ta, benzer bir yapı gözlemlenmekte, ancak burada yalnızca dört satırdan birinin tamamlandığı görülmektedir. Bu taş, boyutları ve metin sunumu açısından II. Sunak'a benzemektedir fakat yüzeyi oldukça aşınmış durumdadır. IV. Sunak, diğer üç sunakla benzer bir biçimde şekil almakta, ancak boyutları arasında farklılıklar barındırmaktadır. Taşların üzerindeki yazılar belirli bir düzende sıralanmış; baş kısmı en üstte, son kısmı ise tabandan yaklaşık 20 cm uzakta yer almaktadır. Yüzeylerinin cilasız oluşu, bu anepigraf boşluklarının bir kaidenin içine gizlenmiş olabileceğine dair ipuçları sunmaktadır. Metinlerin uzunluğu, taşların boyutlarıyla ilişkili farklılıklar göstermekte; bu da benzer metinlerin farklı uzunluklarda sunulabileceğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bu pasaj, metinlerin politik-dinsel karakterini aydınlatmakta ve Kral IV. Tuthaliya'nın dönemiyle ilgili siyasi sorunları yansıtmaktadır. Güneş, Gök ve Fırtına Tanrıları gibi Hitit panteonunun temsilcisi olan tanrılar, metinlerde sıkça yer almakta ve resmî panteonu temsil etmektedir. IV. Tuthaliya dönemine ait diğer belgelerle karşılaştırıldığında, bu yazıtların içerdiği zorlukların ve tanrıların sayısının analizi, tarihî ve kültürel bağlamı anlamak açısından hayati öneme sahiptir (Resim3) (Masson 1979: 6-42).

Geç Hitit Dönemi'nde Dinî Kültür (MÖ 1200-750)

Tuwana Kralı Warpalawas ile Luvi fırtına tanrısı Tarhunzaş'ın tasvirlerinin yer aldığı MÖ 8. yüzyıla Geç Hitit Dönemine ait İvriz Kabartması, Hititlerin su kaynaklarına verdiği önemi ortaya koyan nadide bir eserdir (Teksöz, Omacan&Maner 2019: 116). Bu döneme ait yapılan kazılarda dört yazılı stel parçası ve bir heykelin kalıntıları keşfedilmiştir. Bu buluntular, bölgedeki su kaynaklarının yanında yer alan yazıtlı stel ve kaya kabartmaları ile söz konusu alanın bir su tapınağı işlevi gördüğünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Maner 2017: 353, 354). Tarhunzaş, eteği üzüm salkımlarıyla çevrelenmiş bir figür olarak karşımıza çıkmakta, bu figür yerden bir demet buğday tutan fırtına tanrısını temsil etmektedir. Bu bağlamda, tapınma pozisyonunda tasvir edilen Kral Warpalawas, Tarhunzaş'ın önünde saygıyla durmakta ve tanrısal gücün izlerini taşımaktadır. Rölyefin alt kısmında yer alan üçüncü yazıtta ise, Warpalawas'a ithaf eden Tiyarmartus'un ismi belirtilmiş, böylece bu tarihî eser üzerindeki dinî ve kültürel bağların derinliği vurgulanmıştır (Menteş, A.& Maner 2018: 232). Tanrı'nın, zenginlik ve bereketi simgeleyen mısır ve üzüm salkımları ile temsil edilmesi, tarıma dayalı toplumların inanç sistemlerinde doğanın döngüsünün önemini vurgular (Cornwall 1924: 217). Kayanın üzerinde Geç Hitit tanrısını anımsatan üzüm ve mısır simgeleriyle süslenmiştir (Jenkins 1972: 99). Tarhunzaş, klasik mitolojik ve sembolik değerler taşıyan bir figür olarak, kılıcını baş aşağı taşımakta ve bu durum, kılıcın askerlik ve krallık için taşıdığı güç anlamını derinleştirmektedir. İvriz Anıtı'nda belirgin bir şekilde yer alan kılıç kulpu, büyük kartal başı biçimindeki tanrının gövdesinin sol yanında açıkça vurgulanmıştır.

Eser, toplumun bu dönemdeki dinî inancına, hasat dönemi öncesinde kutlanan bayram haftasında kralın üstlendiği rollere, toplumun tarımsal ritüellerine ve spiritualitesine işaret eder. Kralın ilk buğdayı kutsal orakla hasat etmesi ve buna dair anıtlardaki betimlemeleri, bu geleneğin köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Tarhunzaş, bir elinde buğday başağını, diğer elinde ise üzüm salkımlarını tutarken, tarımsal bereketin ve döngüsellik sembollerini taşımaktadır. Bununla birlikte, Tarhunzaş'ın kullandığı kılıç, aslında kuş başlı saplı bir budama bıçağı olarak nitelenmektedir; bu da tanrının üzüm ve buğday tanelerini tutmasının hasat zamanının geldiğine dair güçlü bir işaret olduğunu açığa çıkarmaktadır (Şahin 1999: 168-170). İvriz Kaya Anıtı, bu sembolik anlatımın en etkileyici örneğini sunmaktadır.

İvriz Kaya Anıtı

Halkapınar, Konya ilinin en doğu ucunda yer alır ve coğrafi konumuyla dikkat çekmektedir. Orta Toroslar'ın kuzey eteklerine konumlanmış olan ilçe, sınırları içinde İvriz Çayı ve Delimahmutlu Deresi gibi akarsulara ev sahipliği yapmaktadır. Geç Hitit Dönemi'ne ait MÖ 8.yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bu kaya kabartması, Tuwana Kralı Warpalawas zamanında yapılmıştır (Resim 4) (Mellaart 1958: 314). Bu önemli anıt, Amberderesi yakınlarında bulunmaktadır. İvriz ve Amberderesi Vadisi, Geç Hitit Dönemi'ne kadar tarihlenen kutsal bir alandır (Maner 2017: 356, 357). İvriz'de bulunan ana kabartmanın yanı sıra yine Kral Warpalawas dönemine denk gelen farklı zamanlarda gerçekleştirilen kanalizasyon ve inşaat faaliyetleri sonucunda, bir stelin yarısı, bir heykel başının yarısı ve Luvice yazılı üç blok taş ortaya çıkmıştır (Kuruçayırılı & Maner 2018: 789).

1980'li yıllarda kanalizasyon inşaatı sırasında İvriz'de Fenikece ve Hiyeroglif Luvice yazılı bir stelin alt kısmı ile bir heykel başının yarısı bulunmuştur (Teksöz, Omacan & Maner 2019: 118). Bulunan bu tarihî malzemeler, Malatya Arslantepe (Resim 6), Karatepe, Sam'al (Zincirli), Ain Arab ve Gerçin'de bulunan heykellere benzerlik göstermektedir (Kuruçayırılı & Maner 2018: 796). Kral Warpalawas'ın günümüze ulaşan eserleri incelendiğinde Asur etkisi dikkat çekmektedir. Kral, Asur tasvirlerinde yer alan kralların biçimsel özelliklerini taşımaktadır. Diğer taraftan, kıyafetleri ve bunları sabitleyen toka, Frig özellikleri göstermektedir (Resim 7). Kral Warpalawas'ın Asur'a uzun süredir devam eden sadakati ve Frigya modasına olan ilgisi kıyafetlerine de yansımıştır (Bryce 2023: 225). Tanrı Tarhunzaş'ın kıyafetleri, saç ve sakal stilleri, özellikle gövde tasviri, Asur kabartmaları ve dikili taşlarındaki figürlere oldukça benzemektedir (Lanaro 2015: 79, 80). Tuwanuwa Kralı Warpalawas'ın kabartmaları, Asur

Kralı III. Tiglath-Pileser'in çağdaşıdır (Resim 8). Bu kabartmalardaki tüm detaylar Asur tarzında tasvir edilmiştir (Ussishkin 1969: 127). Asma veya üzüm meyvesi, Yakın Doğu sanatında sıkça karşımıza çıkar. Bunun en güzel örneği İvriz'deki kabartmada görülen Tanrı Tarhunzaş'ın elinde uzattığı tahıl ve asmadır (Albenda 1974: 10). Asur etkisini Kral Esarhaddon (M.Ö. 681-668) dönemine kadar görmek mümkündür. İvriz Kaya Kabartması'nda, geleneksel unsurlarla modern düşünceleri bir araya getiren etkileyici bir kıyafet sergilemektedir. Kısa kollu, ayağa kadar inen bu elbisenin tasarımı, kare desenli bir kuşakla tamamlanmıştır. Bordürdeki çengel haç motifinin, özellikle Babil ve Asur sanatında pek fazla kullanılmadığı görülmektedir. Giysinin alt bölümünü tamamlayan uzun, zarlara benzeyen püsküller ve geometrik bodürler, kıyafete estetik bir denge kazandırmıştır. Kıyafetin sol omzunda fibula ile tutturulmuş ve özgün bir görünüm elde edilmiştir (Sarre 1908: 144).

Warpalawas'ın kabartmada giydiği fibula MÖ 738 yılında Gordion'dan, çoğunlukla Tümülüslerdeki örneklerle benzerlik göstermektedir (Birmingham 1961: 186). Bu Frig fibulası, özellikle Frigya Bölgesi'nin aşağı ve yukarı yönlerinde sınır boyunca uzanmaktadır (Stronach 1959: 181). Fibula, heykeltıraş tarafından rölyef üzerinde tasvir edilmiştir. Kral Warpalawas'ın başka bir tasviri, Niğde'nin Bor ilçesinde parçalar hâlinde bulunan bir kabartma üzerinde yer almaktadır. Kabartma restore edilip göğsün üzerine Frig fibulası takılmıştır. Kabartmada bulunan fibulanın çeşitli örnekleri Kuzey Suriye şehirlerinde de tespit edilmiştir. Zincirli'deki bir kraliçe kabartmasının üzerinde, Karkamış'ta ve İran da dâhil olmak üzere Yakın Doğu'nun pek çok yerinde bulunmuştur (Muscarella 1967: 83, 84).

İvriz kabartmasında kullanılan yuvarlak, boynuzlu tasarım, İslam öncesi Orta Doğu sanatında yaygın bir unsurdur. Bu tür başlığa sahip figürler, ölümden sonraki yaşam veya tanrılarına olan bağlılık gibi temaları yansıtmaktadır. Urartu kökenli Barberini kazanındaki figürlerin, grifonlar ve aslanlarla birlikte betimlenmesi hem estetik anlamda zenginlik katmakta hem de tanrısal güç ve koruyuculuğu simgelemektedir. İvriz kabartmasındaki benzer başlık detaylarının Luvi kültürüne ait olması, bu dönemdeki çok katmanlı kültürel etkileşimleri anlamak açısından önemlidir (Maxwell-Hyslop 1956: 153,154).

Elektrum, Sümer ve Mısır mücevherlerinde merkezî bir öneme sahiptir. Bu alandaki tekniklerin kökenleri, Yakın Doğu'ya kadar izlenmektedir. Granülasyon tekniği, MÖ üçüncü bin yılın ortalarından itibaren Ur kentinde Batı Asyalı kuyumcular tarafından benimsenmiş, Sümerler tarafından icat edildiği kabul edilen bu yöntem; Suriye, Lübnan, Filistin ve Elam'da yaygınlık kazanmıştır. Orta Krallık Mısır'ında da tercih edilen granülasyon, Batı Fenike, İspanya, Kartaca ve özellikle Etruria'da etkileyici uygulamalara ulaşmıştır. 1968 yılında Kudüs'teki Bazalel Ulusal Müzesi'nde sergilenen ve günümüzde İsrail Müzesi'nde bulunan elektrik plak üzerindeki şarap tanrıçası figürü, geniş kalçalı ve tıknaz bir yapıya sahiptir (Resim 5). Bu figür, İvriz kabartmasındaki Kral Warpalawas, Maraş'taki heykeller ve Zincirli'deki Kilamuwa heykelleriyle benzerlik göstermektedir. (Barnett 1980: 171).

İvriz Kaya Anıtı'nda elinde üzüm ve buğday tutan Tarhunzaş'ı ve önünde verdiği bereket için şükran ifadesi olarak ellerini kaldıran Kral Warpalawas'ı anlatmaktadır (Sarre 1908: 144). İvriz Kaya Kabartması'nın yakınında dinî ritüeller gerçekleştirilmektedir. Ritüelin ilk aşamasında yedi delik açılır ve bu deliklere su doldurularak suyun hayat verme özelliği simgelenir. Ardından, bira, şarap ve diğer tatlı içeceklerin bu deliklere dökülmesi, tanrılara sunulan bir tür kurban niteliği taşır. Kullanılan içecekler, zenginlik ve bolluk temalarını dile getirir. Ritüelde en dikkat çekici olan, yedi ince ekmeğin ufalanıp deliklere atılmasıdır ve bu, tanrılara sesleniş anlamına gelir. Tanrılara teslimiyet, ritüelin maneviyatını derinleştirirken, dualar sayesinde tanrılardan yaşam, sağlık ve uzun ömür talep edilmesi, toplumsal değerlerin bir yansımasıdır (Bier,1976: 125,126).

Sonuç

Hitit dönemindeki dinî kültürlere bakıldığında, Ereğli heykeltiriliği, bu döneme ait önemli bir sanat eseridir. Bu döneme ait ayaklar genellikle durağan bir şekilde ve paralel olarak yan yana gösterilmektedir. Hitit tanrıları, sivri ayakkabılarla betimlenmiştir. Ayrıca, oturmuş Hitit

heykelciklerinde, bir sandalyenin ya da tahtın arkalığı, bacakların dayandığı sırtın arkasında yer alır. Ancak Geç Tunç Çağı'na ait iki heykelcikte, tahtta veya sandalyede oturmayan, bir yere yaslanmış, havada oturan bir insan figürü gösterilmektedir. Ereğli heykelciliğinde sırtlık izi ve sırtlığa yaslanan ayaklar gibi detaylar sıkça görülmektedir. Bu özellikler, Ereğli heykelciliğini diğer dönemlerden ayıran önemli unsurlar arasındadır. Ayrıca IV. Tuthaliya dönemine denk gelen Emirgazi yakınlarındaki Arısama Dağı'nda dört adet sunak ve yazıt görmek mümkündür. Şarpa Dağı ve çevresindeki kültürel ve dinî yapılar, tarihî derinlikleri ve mitolojik öğeleriyle zengin bir mirasa sahiptir. Bölge halkının bu dağa verdiği farklı isimler ve üzerinde yapılan ritüeller, Luvi dilleriyle ilişkilendirilmiş önemli bir kültür mozağini yansıtmaktadır. Çivi yazılı metinlerde anlatılan Ala'nın kültü ve IV. Tuthaliya'nın Şarpa Dağı'nda gerçekleştirdiği ritüeller, bölgenin dinî ve politik yapısını aydınlatmaktadır. Kralın komşu ülkelerle yaşadığı siyasi sorunlar, taş anıtın dikiliş amacını ve çevresindeki varlıkların önemini vurgulamaktadır. Hitit panteonunun temsilcileri olan Güneş Tanrısı, Gök Tanrısı ve Fırtına Tanrısı gibi önemli tanrılar, bölgenin resmî dinî yapısını yansıtmaktadır. IV. Tuthaliya dönemine ait mühür üzerindeki tasarım da bölgenin dinî ve kültürel sembollerini içeren önemli bir görsel öğedir. Bu bağlamda, Şarpa Dağı ve çevresi, Anadolu'nun zengin tarih ve mitolojik dokusunu yansıtan önemli bir bölgedir.

Geç Hitit Dönemi'nde dinî kültür açısından İvriz Kaya Anıtı önemli bir örnektir. Bu anıt, Halkapınar'daki Ambarderesi Vadisi'nde yer almaktadır. Ereğli yakınlarındaki İvriz'deki Geç Hitit kabartmaları, fırtına tanrısı Tarhunzas ve Kral Warpalawas'ın tasvir edildiği önemli eserler arasında bulunmaktadır. Bu kabartmalarda Luvice ve Fenikece yazıtlar da mevcuttur. İvriz Kaya Anıtı, Frig, Asur ve Arami etkilerinin görüldüğü nadir sanat eserlerinden biridir. Üzerindeki fibula tasviri, kaya anıtları üzerindeki ender örneklerden birini teşkil etmektedir. MÖ 8. yüzyıla tarihlenen benzer örnekler, Zincirli, Maraş ve Kargamış gibi bölgelerden de bilinmektedir. Asur başkenti Khorsabad'dan gelen örneklerin ise Frig kökenli olduğu kabul edilmektedir (Muscarella 1967: 83, 84). Bu kabartmalar, Anadolu'nun zengin kültürel mirasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Kaynaklar

- Albenda, Pauline (1974), Grapevines in Ashurbanipal's Garden, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 215, 5–17. <https://doi.org/10.2307/1356313>
- Barnett, Richard David (1980), A Winged Goddess of Wine on an Electrum Plaque, *Anatolian Studies*, 30, 169–178. <https://doi.org/10.2307/3642787>
- Bier, Lionel (1976) A Second Hittite Relief at Ivri, *Journal of Near Eastern Studies*, 35 (2), 115–126. <http://www.jstor.org/stable/545196>
- Birmingham, J. M. (1961) The Overland Route across Anatolia in the Eighth and Seventh Centuries B.C., *Anatolian Studies*, 11, 185–195. <https://doi.org/10.2307/3642461>
- Bryce, Trevor (2023), *Geç Hitit Krallıkları*, çev. İrem Kutluk, İstanbul: Alfa Yay.
- Cornwall, J. H. M. (1924), A Journey in Anatolia, *The Geographical Journal*, 64 (3), 213–222. <https://doi.org/10.2307/1780761>
- Frangipane, Marcella (2019) Arslantepe. Siyasi Merkezin Yükselişi ve Düşüşü: Tapınaktan Saraya Saraydan Surla Çevrili Bir Kente / Arslantepe. The Rise and Development of a Political Centre: From Temple to Palace to a Fortified Citadel, I. Uluslararası Arslantepe Arkeoloji Sempozyumu / I. International Arslantepe Archaeology Symposium, 4-6 Ekim 2018 / 4-6 October 2018 Malatya, 71-104.
- Hawkins, David (1986), Writing in Anatolia: Imported and Indigenous Systems, *World Archaeology*, 17 (3), 363–376. <http://www.jstor.org/stable/124701>
- Jenkins, Kenneth (1972), Two Coins of Asia Minor, *The British Museum Quarterly*, 36 (3/4), 97–100. <https://doi.org/10.2307/4423110>

- Kuruçayırılı, Emre, Maner, Çiğdem (2018), İvriz Ambarderesi Kızlar Oğlanlar Sarayı (Manastırı) Mağarası'nda Araştırmalar, *Bellekten*, 82 (295), 785-802. <https://doi.org/10.37879/bellekten.2018.785>
- Lanaro, Anna (2015), A goddess among Storm-gods: The stele of Tavşantepe and the landscape monuments of southern Cappadocia, *Anatolian Studies*, 65, 79-96. <http://www.jstor.org/stable/24878379>
- Maner, Çiğdem (2015), Hethitische Funde im Museum von Konya-Ereğli und ihre Bedeutung für die hethitische Präsenz in dieser Region, *Istanbul Mitteilungen* 64, 207-221.
- Maner, Çiğdem (2016), Preliminary Report on the Third Season of the KonyaEreğli (KEYAR) Survey 2015, *Anatolia Antiqua*, 24, 225-252. <https://www.persee.fr/collection/anata>
- Maner, Çiğdem (2017), From the Konya Plain to the Bolkar Mountains: The 2015-16 Campaigns of the KEYAR Survey Project, iç: *The Archaeology of Anatolia: Recent Discoveries (2015-2016) Volume II*, Cambridge Scholars Press, 341-367.
- Masson, Emilia (1979), Les Inscriptions Louvites Hiéroglyphiques d'Emirgazi, *JSav*, 1, 3-52.
- Maxwell-Hyslop, Kathleen Rachel (1956), Urartian Bronzes in Etruscan Tombs, *Iraq*, 18 (2), 150-167. <https://doi.org/10.2307/4199609>
- Mellaart, James (1958), Second Milleniurn Pottery from The Konya Plain and Neighbourhood, *Bellekten*, 22 (87), 311-346. <https://doi.org/10.37879/ttkbellekten.1266741>
- Mellink, Machteld Johanna (1982), Archaeology in Asia Minor, *American Journal of Archaeology*, 74 (2), 157-178. <https://doi.org/10.2307/503206>
- Menteş, Aliye, Maner, Çiğdem (2018), An Attempt of Community Archaeology İn İvriz Village: The Role of Archeological Regeneration and Heritage Conservation, *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 23, 227-240.
- Muscarella, Oscar White (1967), Fibulae Represented on Sculpture, *Journal of Near Eastern Studies*, 26 (2), 82-86. <http://www.jstor.org/stable/543704>
- Özcan, Ali (2013), Uda Şehri'nin Yeri Hakkında, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32 (53), 195-212.
- Sarre, Fredrick (1908), The Hittite Monument of İvriz and a Carpet Design of Asia Minor, *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 14 (69), 143-147. <http://www.jstor.org/stable/857706>
- Stronach, David (1959), The Development of the Fibula in the Near East, *Iraq*, 21 (2), 180-206. <https://doi.org/10.2307/4199659>
- Şahin, Mustafa (1999), Neue Beobachtungen zum Felsrelief von İvriz/Konya, Nicht in den Krieg, sondern zur Ernte: der Gott mit der Sichel, *Anatolian Studies*, 49, 165-176. <https://doi.org/10.2307/3643072>
- Teksöz, Didem, Omacan, Sinan, Maner, Çiğdem (2019), Bir Hitit Su Kült Merkezinin Toplum ile Buluşması: İvriz Kültürel Peyzaj Koruma Projesi. *Tüba-Ked*, 20, 111-141. <https://doi.org/10.22520/tubaked.2019.20.008>
- Turgut, Murat, Bahar, Hasan, Küçük, Bora (2018), Hititlerde Yerleşim Yeri-Kutsal Dağ İlişkisi Üzerine Bir Mesafe Önerisi, *SEFAD*, 39, 403-424. <https://doi.org/10.21497/sefad.443545>
- Ussishkin, David (1969), The Date of the Neo-Hittite Enclosure in Karatepe, *Anatolian Studies*, 19, 121-137. <https://doi.org/10.2307/3642619>

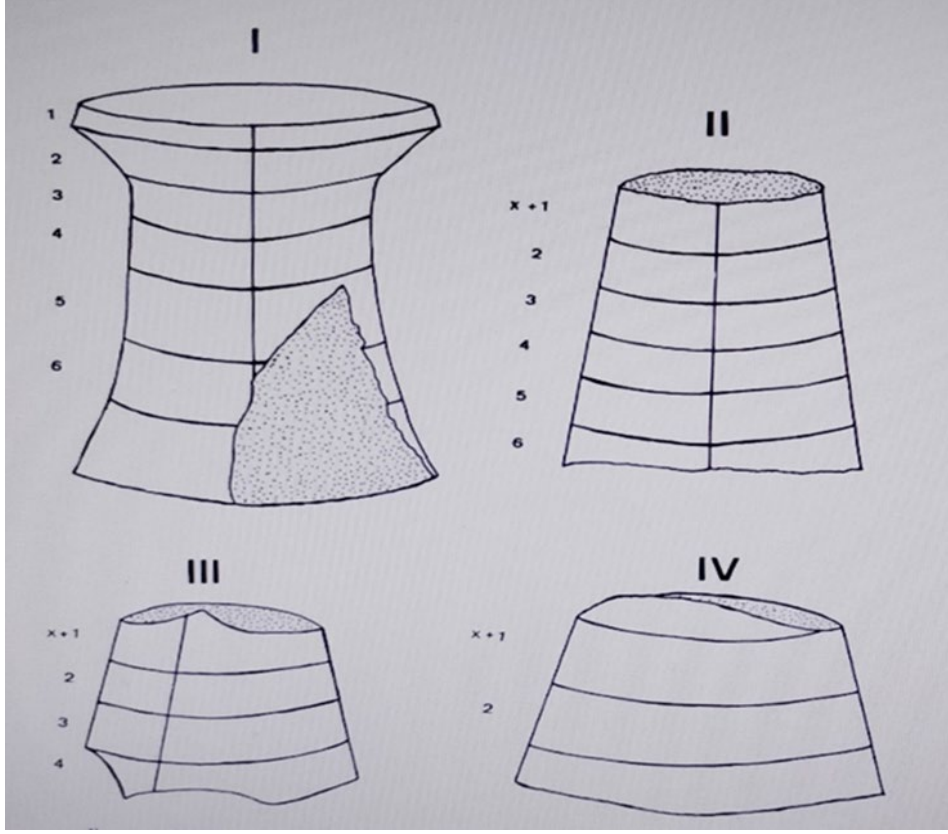
Ekler

Resim 1: Ereğli Bronz Heykelciği (Maner 2014: 214).

Resim 2: Arısama Dağı (Maner 2016: 241).

Resim 3: Arısama Dağı'nda bulunan IV. Tuthaliya zamanına ait sunaklar (Masson 1979: 8).

Resim 4: İvriz Kaya Anıtı.

Resim 5: Elektrum Plak Üzerinde Kanatlı Şarap Tanrıçası (Barnett 1980: 173).

Resim 6: Malatya Arslantepe'de Bulunan Kaya Kabartması (Frangipane 2018: 92).

Resim 7: Tuwana Kralı Warpalawas'ın Üzeri'ndeki Frig Tokası.

Resim 8: Asur Kralı III. Tiglatpileser (Bryce 2023: 388).